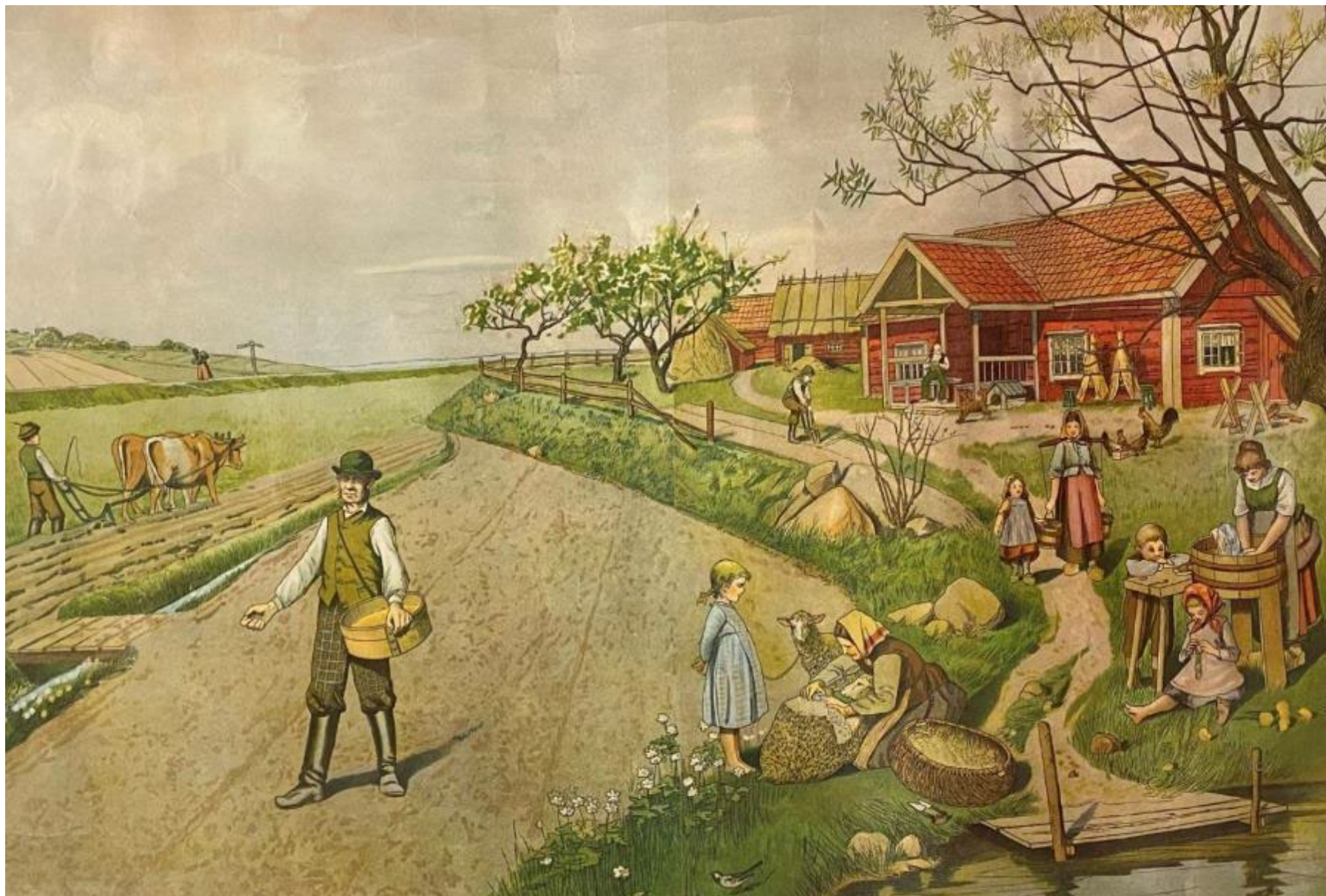
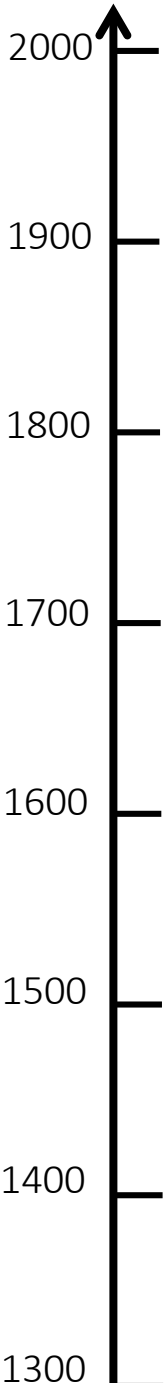

Historisk översikt ca 1300-2024

Agrar förändring med avseende på inägomarkerna utbredning och nyttjande

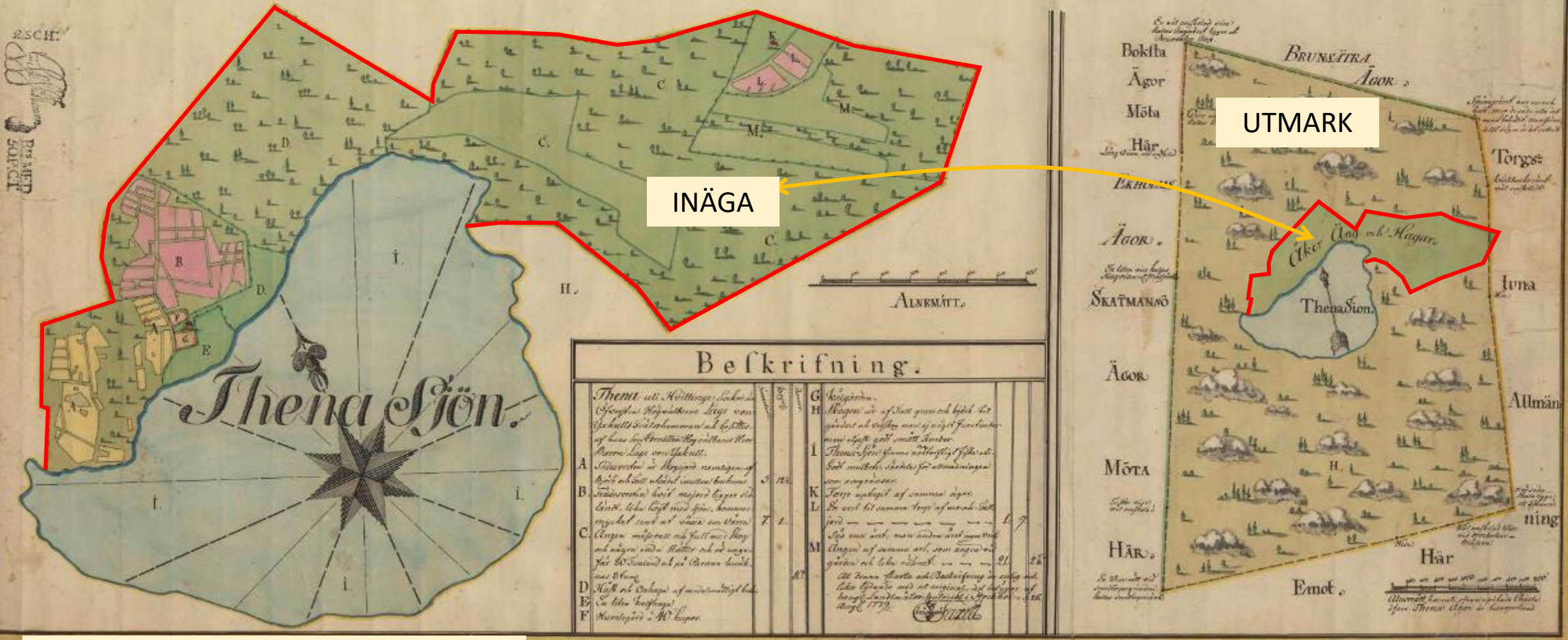
Skolplansch tryckt 1941

"Äng är åkers moder" betecknar jordbruket under förindustriell tid.
 Markerna var indelad i Inägor och utmarker

CHARTA öfver så vitt IN- som UTÄGORNE till THENA uti VÄSTMANLAND, TORGSTUNA HÄRAD, om Hvittinge Sockn - hwitken
 tillförlit förfärdad på Rhundräde och 90te af framförde Landmätarens Fred Bergman, samt renoverad uti Konglige Generals Landmätarens Contoret År 1779 af Fredrikman

1779 Tena by i Västmanland

Bete, hö, löv mm

UTMARKEN

Häst och oxhage

Äng

Äng

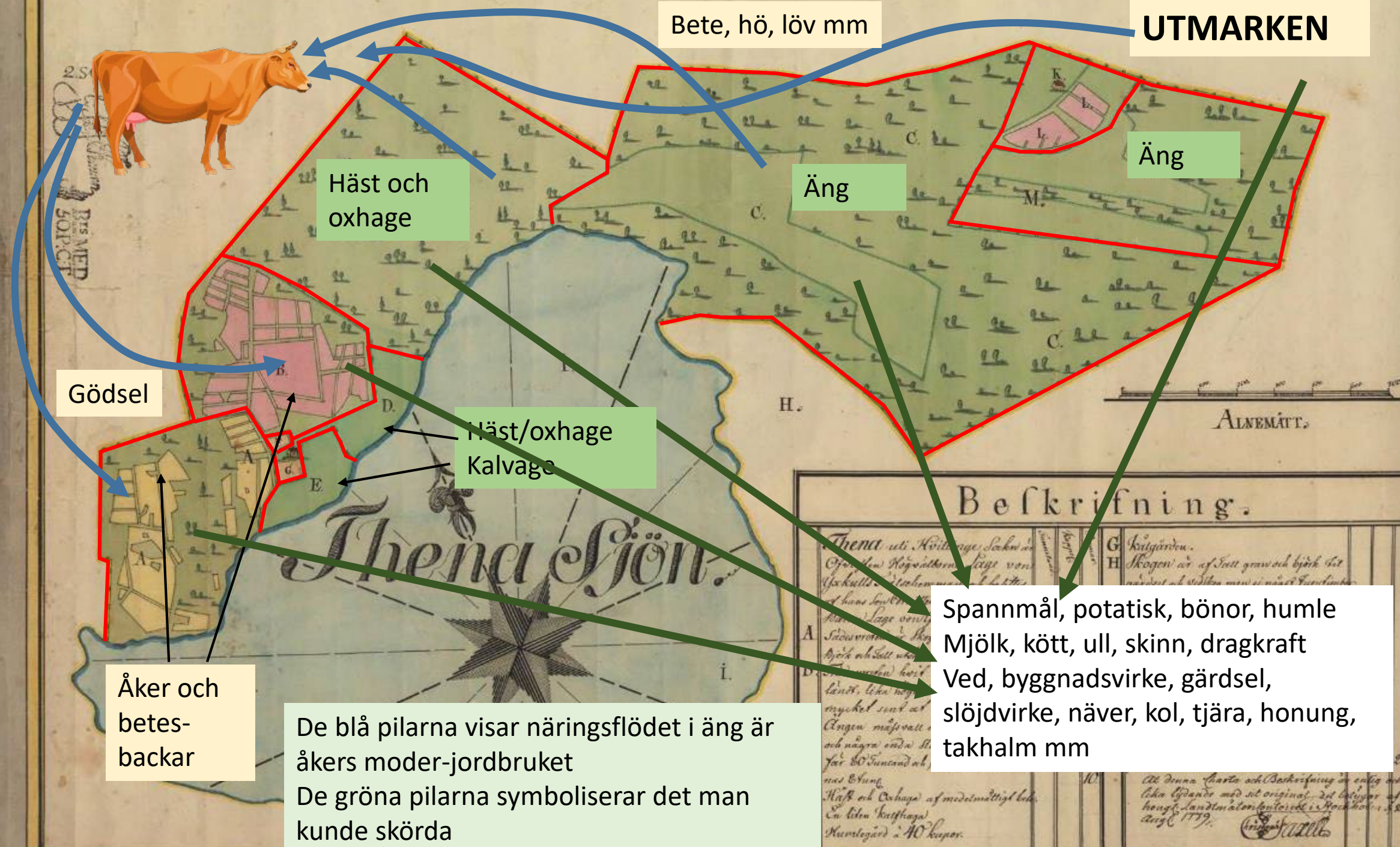
Gödsel

Häst/oxhage
Kalvage

Åker och betes-
backar

De blå pilarna visar näringsflödet i äng är åkers moder-jordbruket
De gröna pilarna symboliserar det man kunde skörda

Spannmål, potatisk, bönor, humle
Mjolk, kött, ull, skinn, dragkraft
Ved, byggnadsvirke, gärdsel,
slöjdvirke, näver, kol, tjära, honung,
takhalm mm

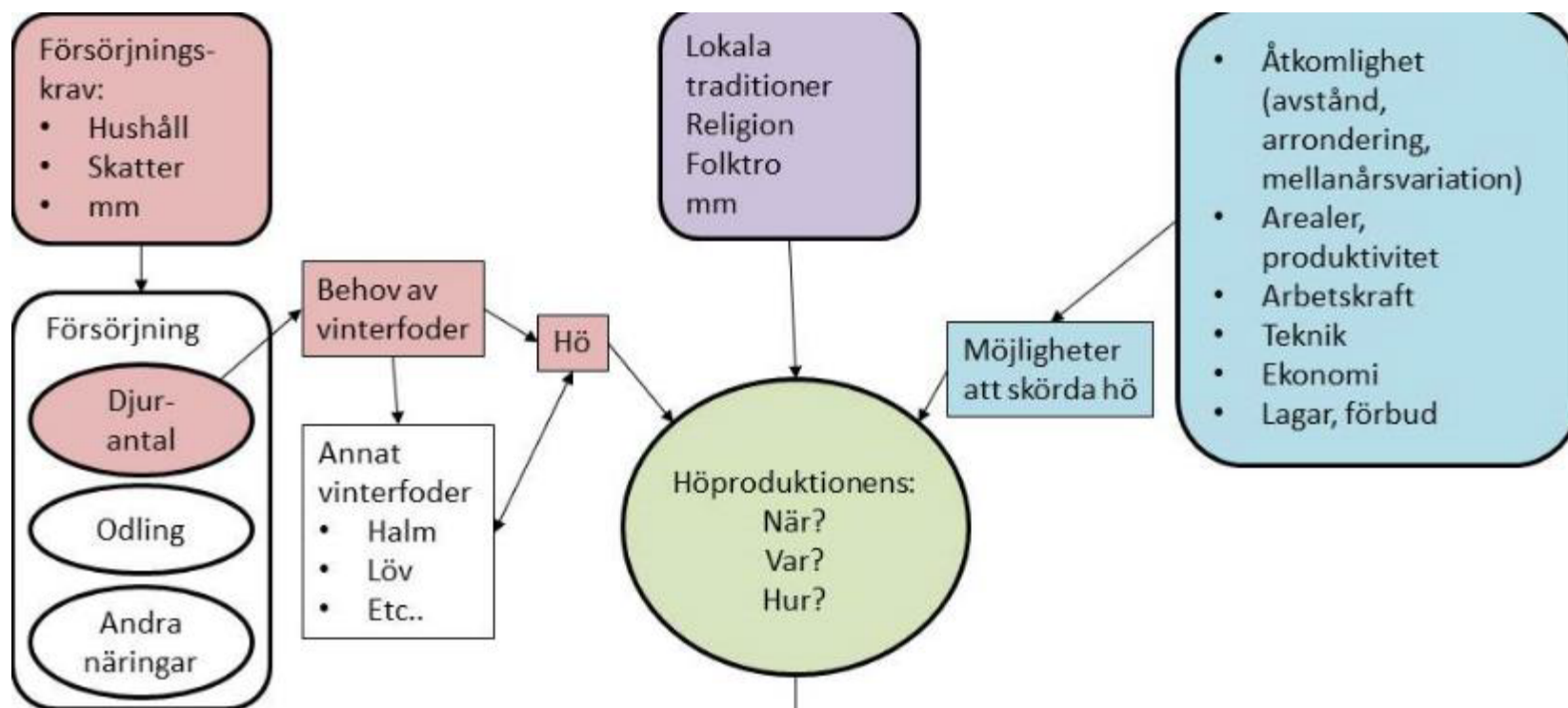

Beskrifning.

Thenda uti Kvistunge socken är	G	Katlgården.
Öfver den Kjöpsälterns lags von	H	Skogen är af Sott grann och björk bit
Uppskullt i Thenda socken		värdigt och 100000 man i närheten
af hvars höfd		
Katlgården lags von		
Sädesvonn		
björk och Sott		
Thenda socken höfd		
landet, lika		
mycket sand		
Angen majsvall		
och några andra		
får 800000 och		
nas Öhning		
Katlgård af medelmättigt bet		
En liten Katthaga		
Katlgård a 40 kopar.		

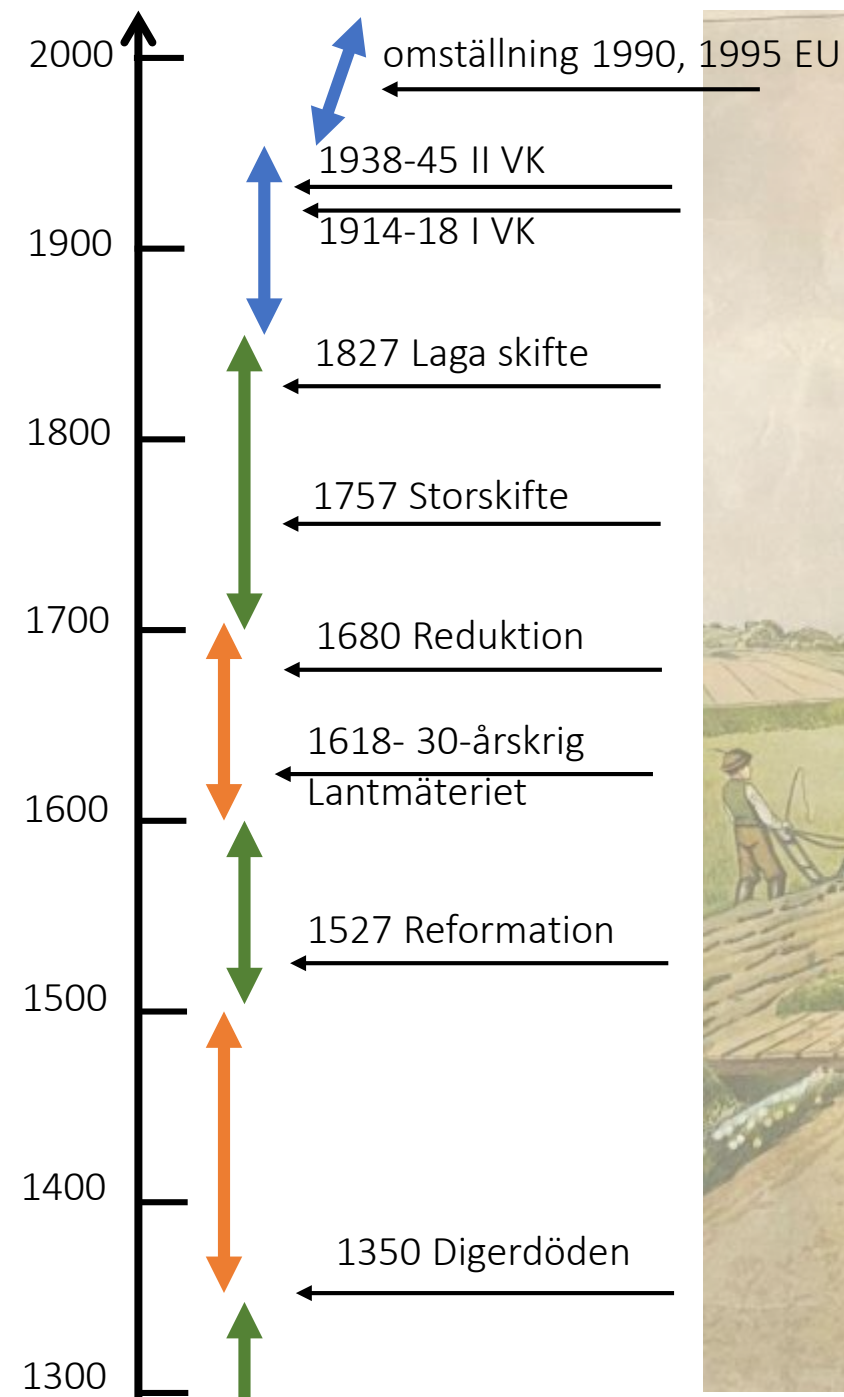
Alt denna Charta och Beskrifning är enligt den
lika lydande med det original, det befinns af
högst Landmätaren Peter Carl i Stockholm 1779.
10

Detaljerna i hur marker sköttes, exempelvis slåtterängen, berodde på såväl ekologiska och socioekonomiska faktorer

1990 – 2024 : Omställning 90, EU 1995. Ekonomiskt stöd för gräsmarker

1950 – 1990 : allt färre men större gårdar, naturbetesmarker överges

1850 – 1950 : Industrijordbruket börjar införas, folkökning, urbanisering, två världskrig. Resten av ängarna odlas upp, sjösänkning, skogen slutar betas, skogsbruk, kemikaliejordbruk och taggråd, minskande naturbetesmarker

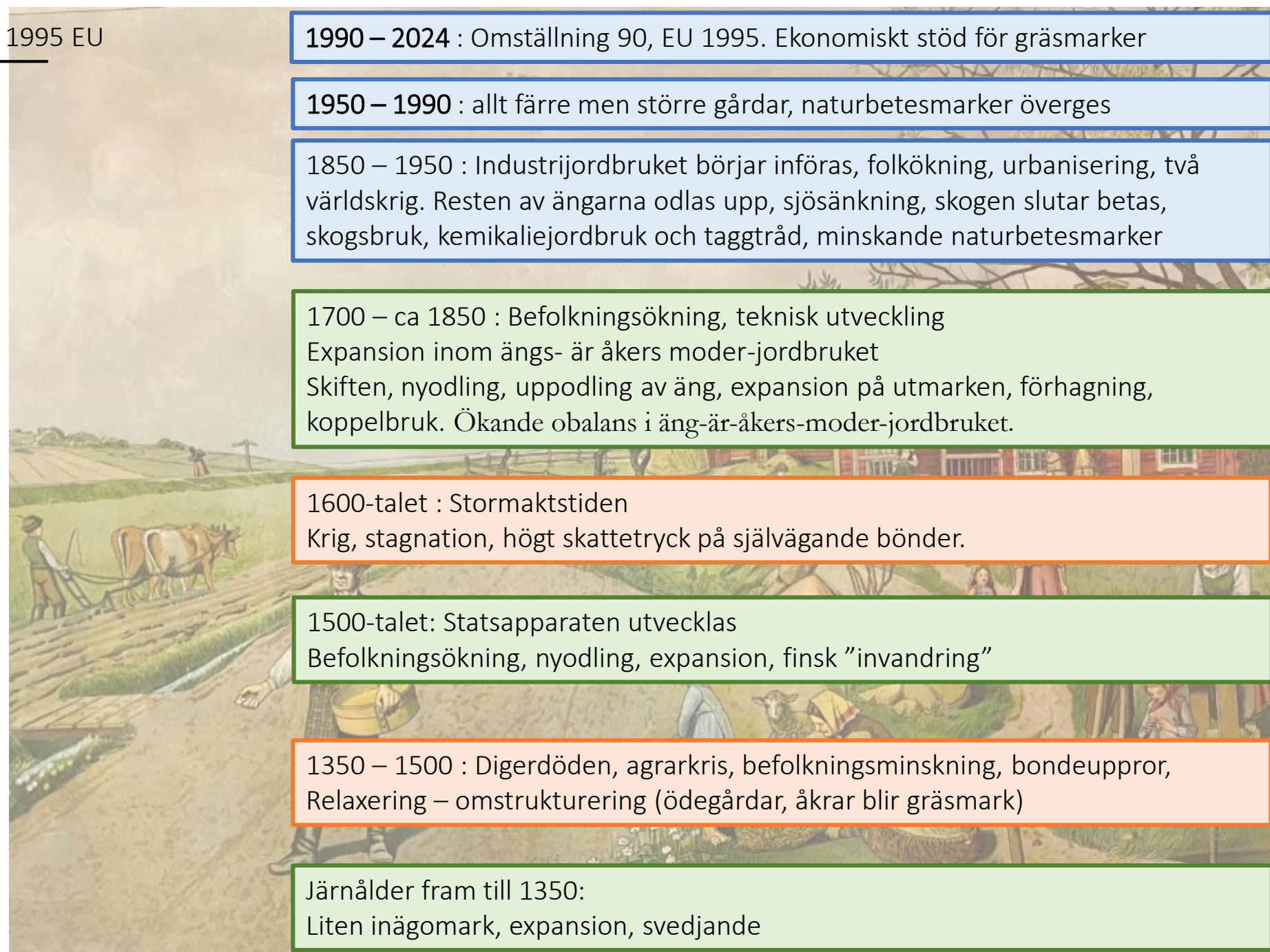
1700 – ca 1850 : Befolkningsökning, teknisk utveckling
Expansion inom ängs- är åkers moder-jordbruket
Skiften, nyodling, uppodling av äng, expansion på utmarken, förhagning, koppelbruk. Ökande obalans i äng-är-åkers-moder-jordbruket.

1600-talet : Stormaktstiden
Krig, stagnation, högt skattetryck på självägande bönder.

1500-talet: Statsapparaten utvecklas
Befolkningsökning, nyodling, expansion, finsk ”invandring”

1350 – 1500 : Digerdöden, agrarkris, befolkningsminskning, bondeuppror, Relaxering – omstrukturering (ödegårdar, åkrar blir gräsmark)

Järnålder fram till 1350:
Liten inägomark, expansion, svedjande

Hjälmö, Stockholms län Stockholms skärgård

1635 – 2020

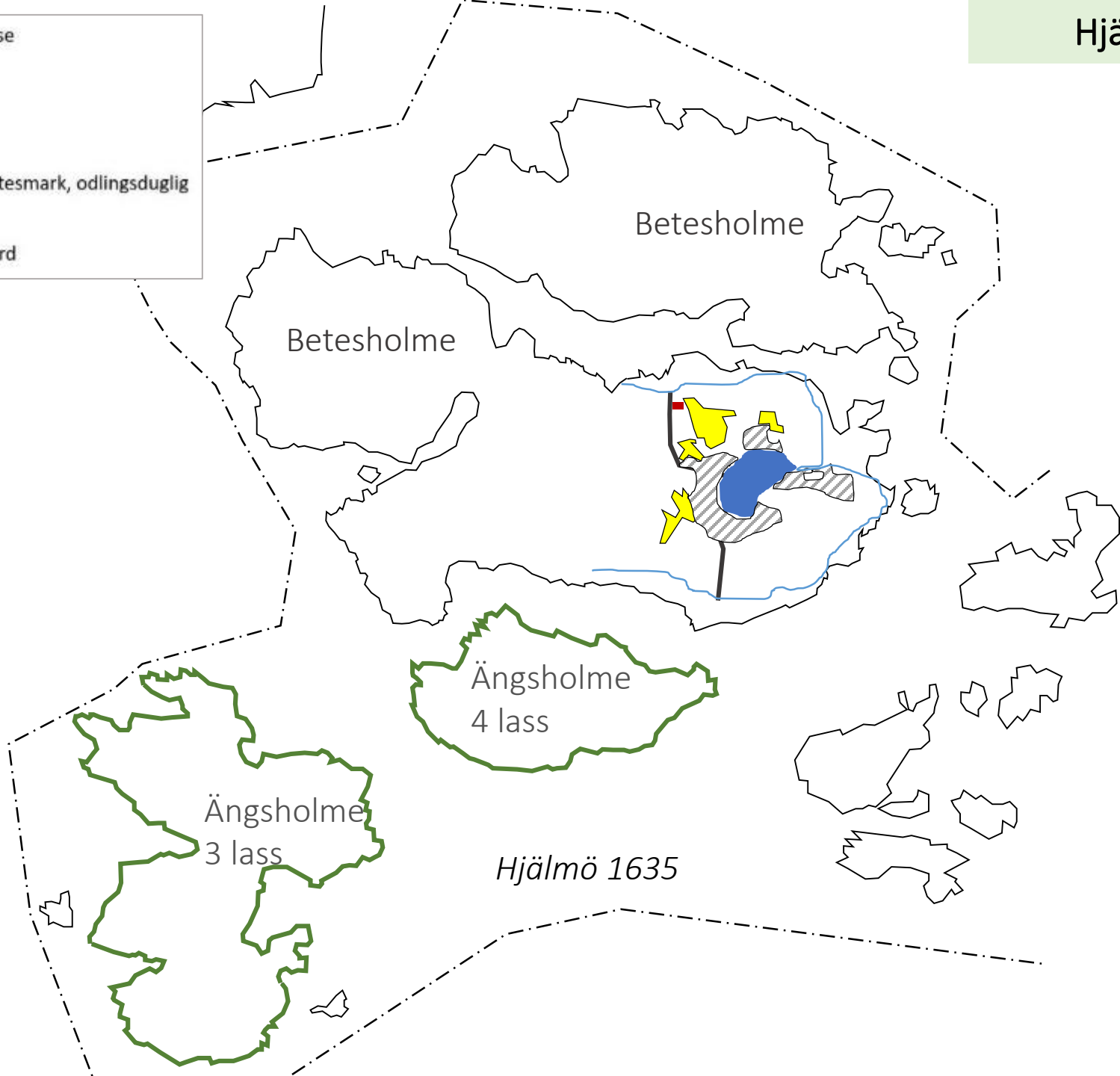
Ett exempel på markanvändningens förändring
under den tid som kartorna täcker

Hjälmö, Stockholms län Stockholms skärgård

- Bebyggelse
- Trädgård
- Åker
- Äng
- Bättre betesmark, odlingsduglig
- Sjö
- / Gärdesgård

1635

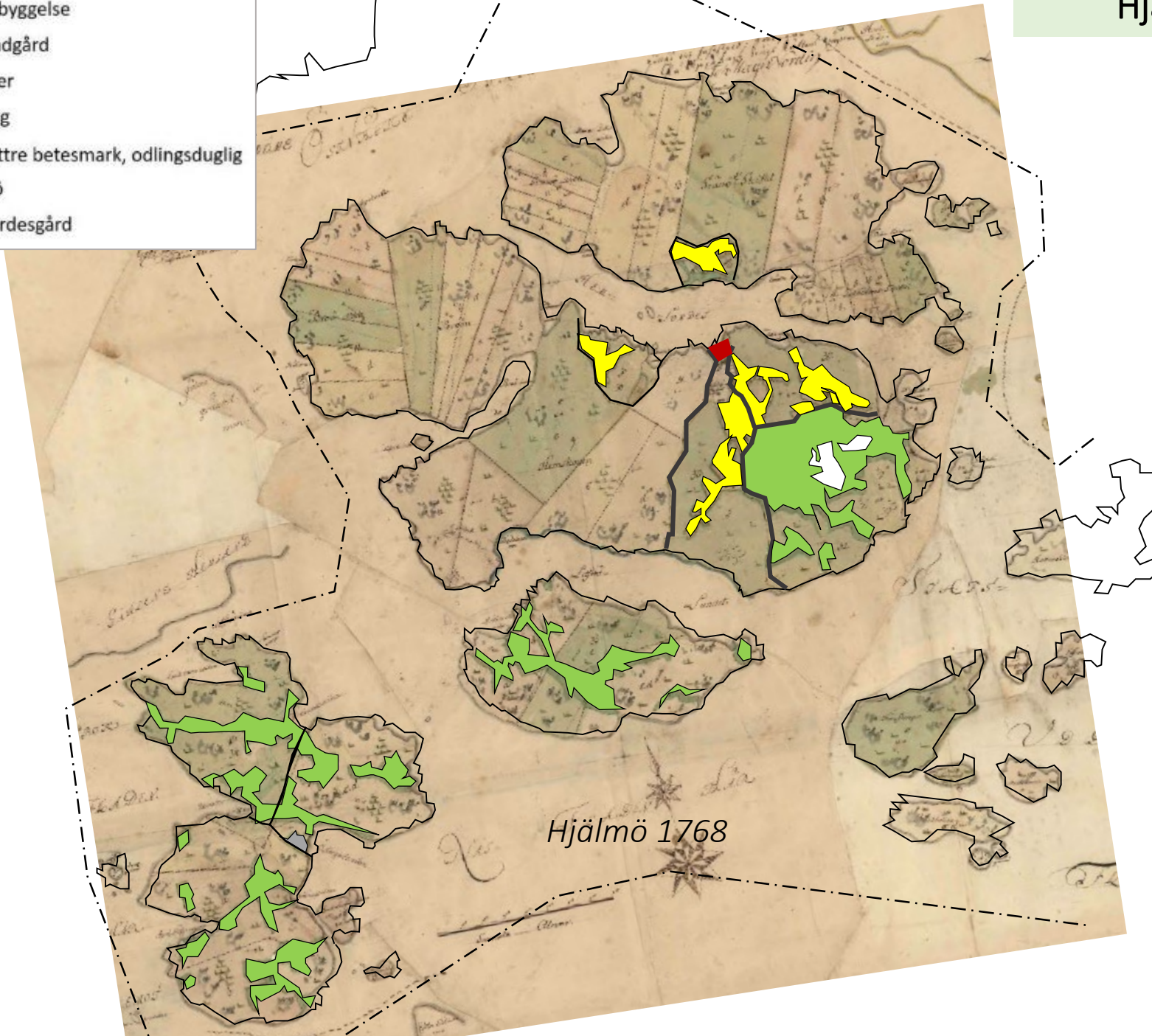
- Liten areal åker och äng
- En gård – ett åkergrärde
- Ängsholmar
- Betesholmar och bete på Hjälmöön

Notarii Explicatio

A.	<i>Bebyggelse</i>	1. 1/2
B.	<i>Trädgård</i>	1. 1/2
C.	<i>Åker</i>	1. 1/2
D.	<i>Äng</i>	4. 1/2
	<i>Bättre betesmark, odlingsduglig</i>	4. 1/2
	<i>Sjö</i>	3. 1/2
	<i>Gärdesgård</i>	4. 1/2

*See deo gemensamt nu gäst förde
och blev till nödhjälpen.*

1768 - storskifte

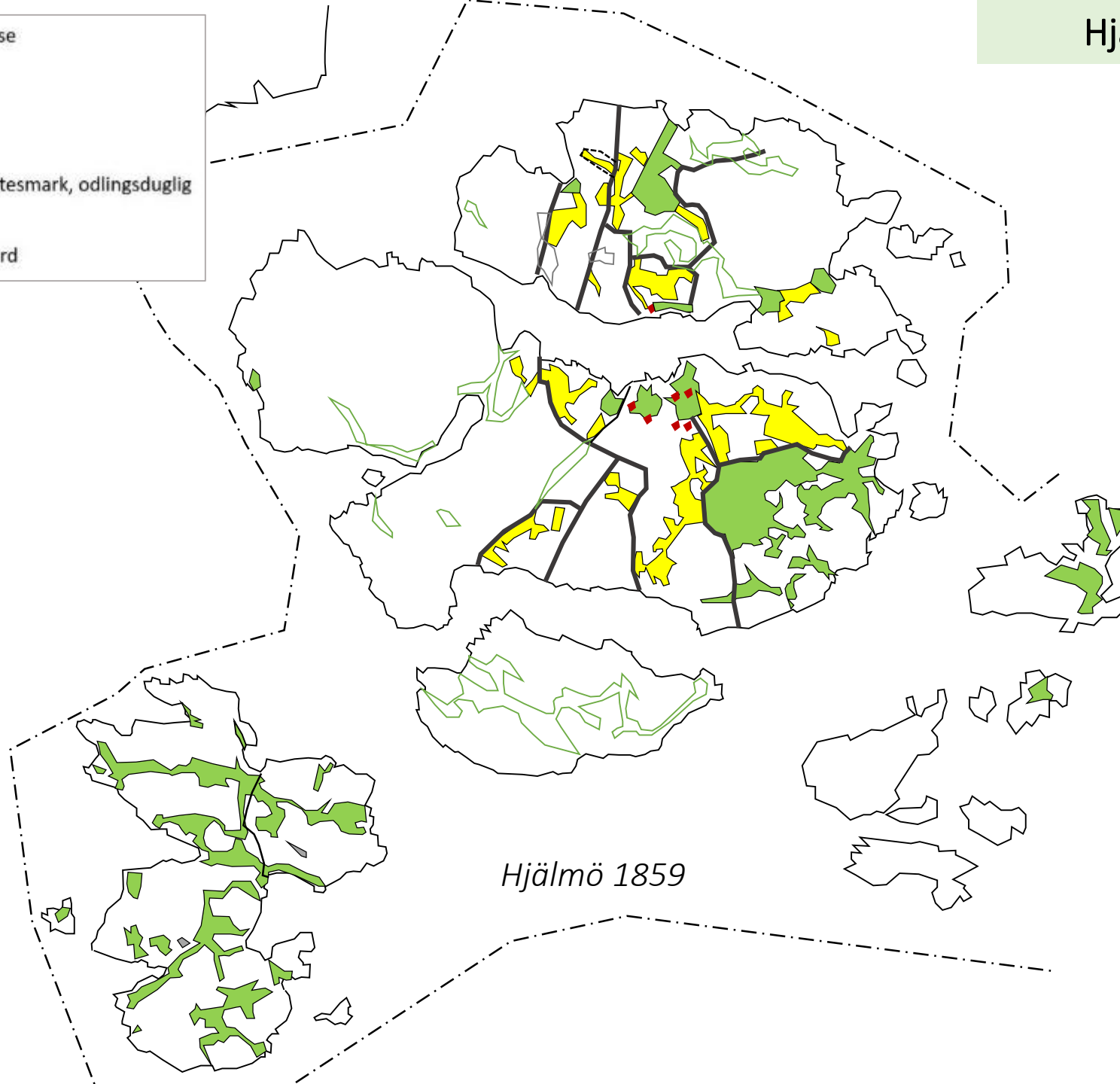
- Ökad areal åker och äng
- Fem gårdar – flera åkergården och vretar
- Ängsholmar
- Betesholmar och bete på Hjälmöön
- Gemensam utmark delas upp men fortsätter att betas gemensamt

1859 – laga skifte

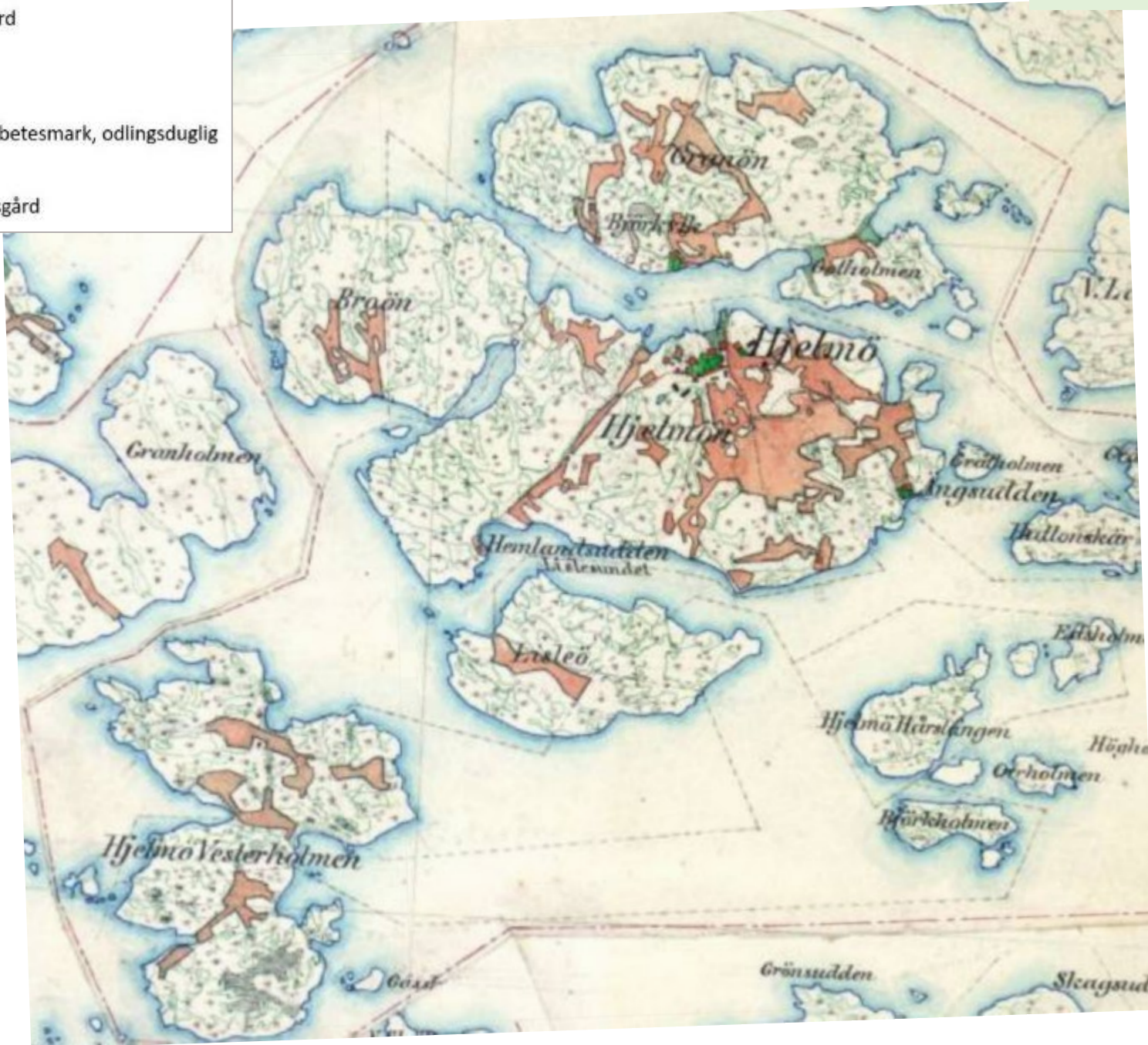
- Ökad areal åker och äng
- Flera gårdar och lägenheter – flera åkergården och vretar
- Ängsholmar
- Betesholmar och bete på Hjälmöön
- Gemensam utmark delas upp

Hjälmö, Stockholms län Stockholms skärgård

■	Bebyggelse
■	Trädgård
■	Åker
■	Äng
■	Bättre betesmark, odlingsduglig
■	Sjö
/	Gärdesgård

1901-06 – häradsekonomska kartan

- Ökad areal åker
- Uppodlad äng
- Flera gårdar och lägenheter
- Privatägda marker

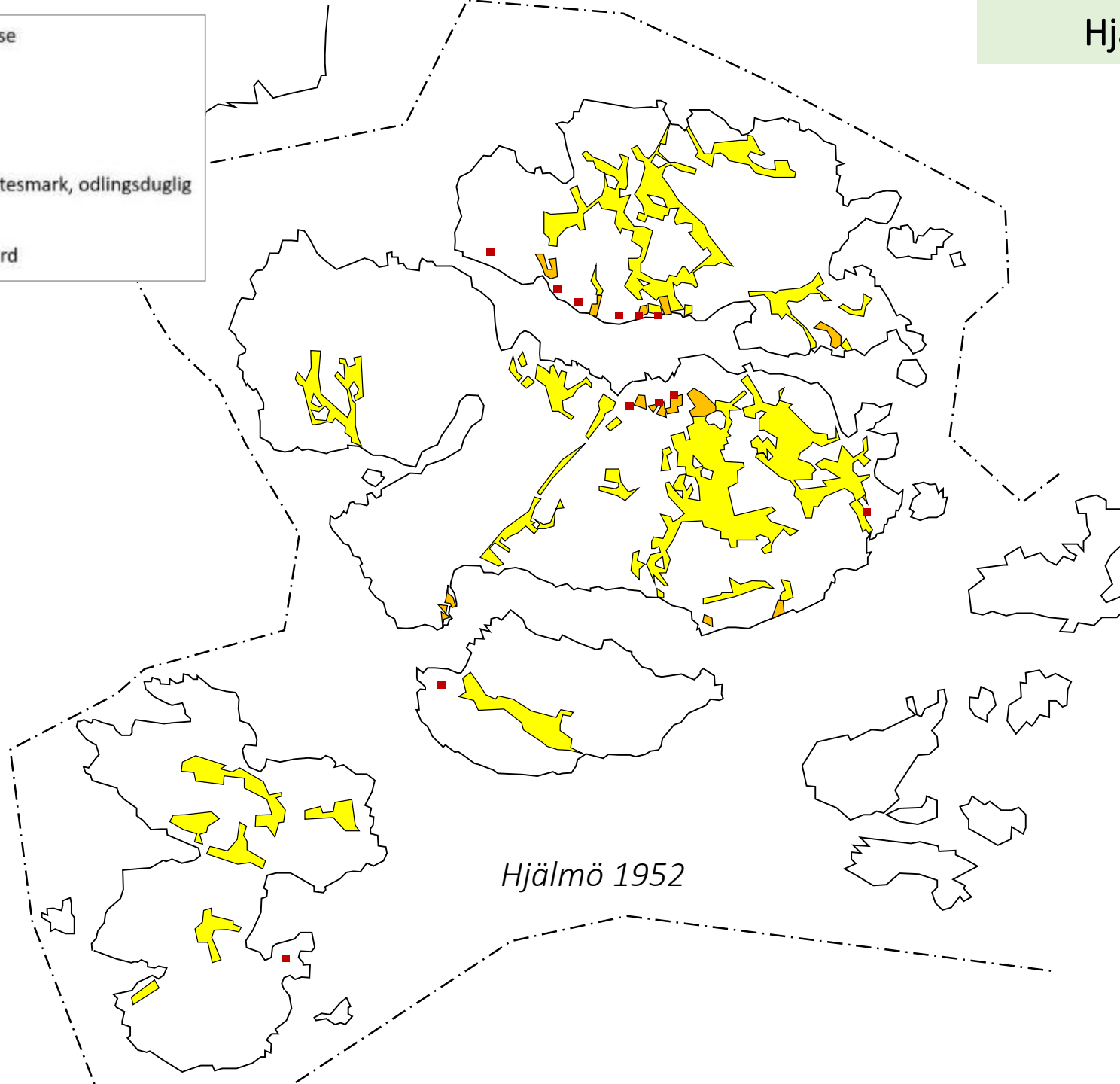

Hjälmö, Stockholms län Stockholms skärgård

1952 – ekonomiska kartan

- Ökad areal åker
- Uppodlad äng
- Flera gårdar och lägenheter
- Privatägda marker

"Äng är åkers moder" – jordbruket

Byggde på att näringen i ängar och betesmarker, gick till åkrarna (via boskapens gödsel)

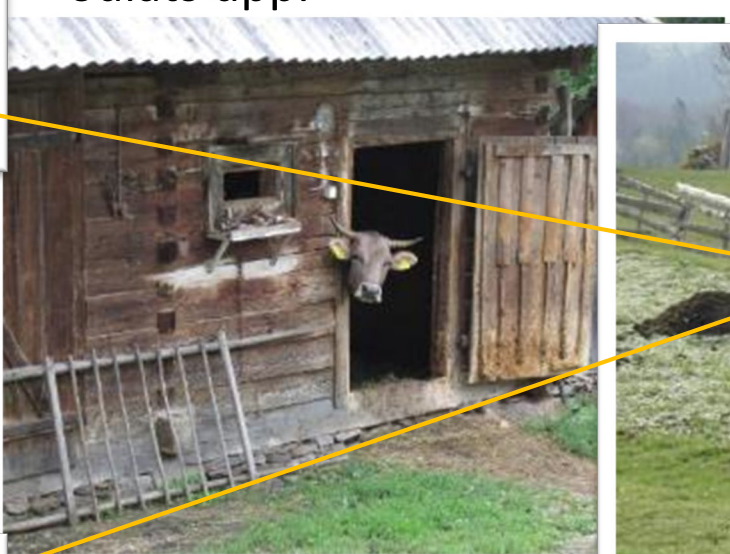
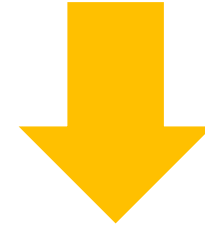
Spannmål

Tidigt växtföljdsjordbruk

Använde luftkväve, genom att odla kvävefixerande grödor. När dessa växtföljder infördes (1800-talets andra hälft) hade en stor del av ängsmarkerna odlats upp.

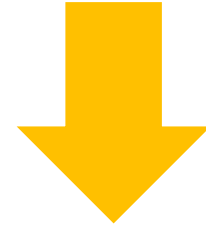
Luftkväve

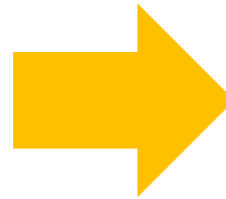

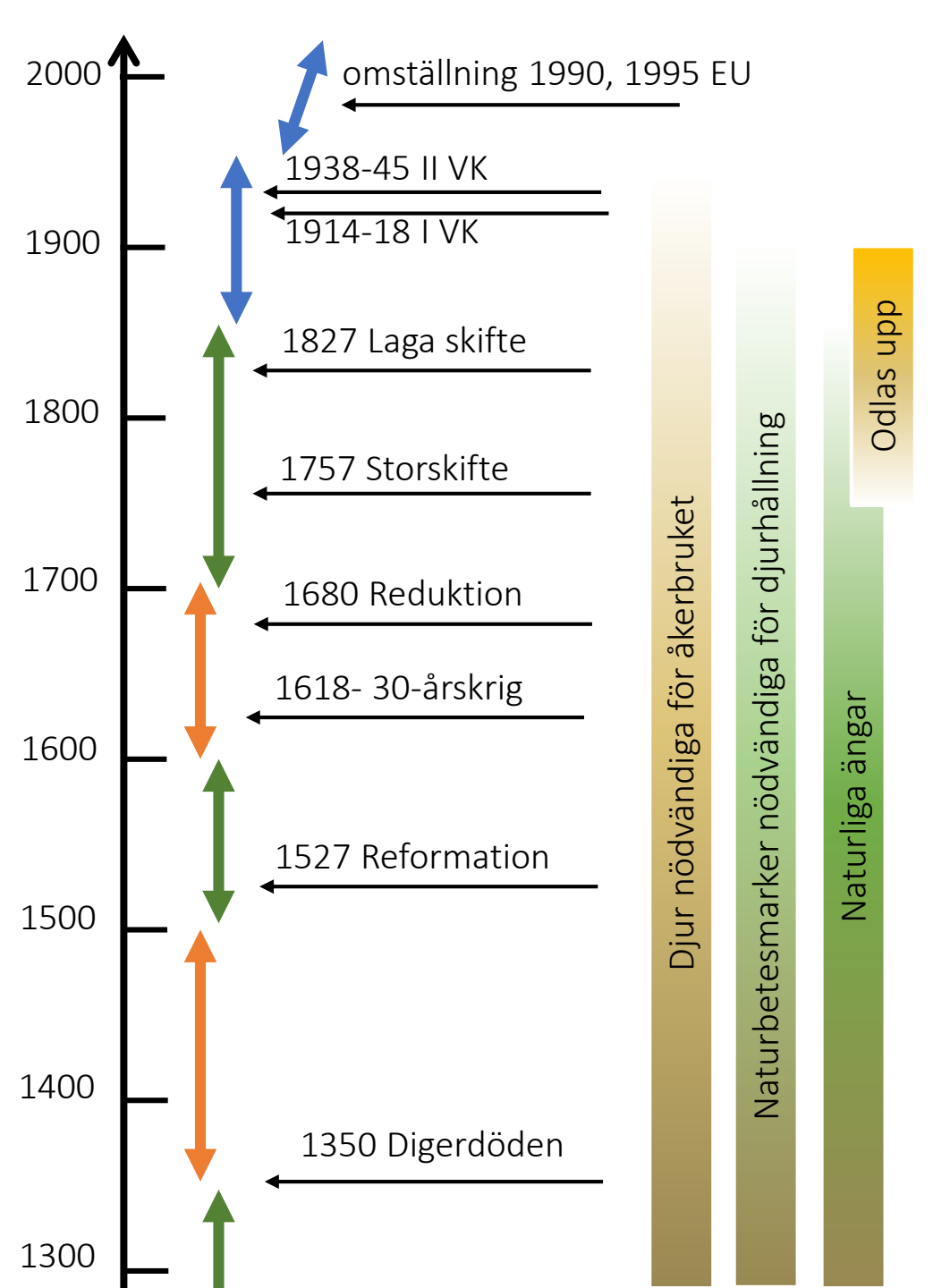
Kemjordbruket
Har helt frigjort sig från
behovet av boskap

Luftkväve

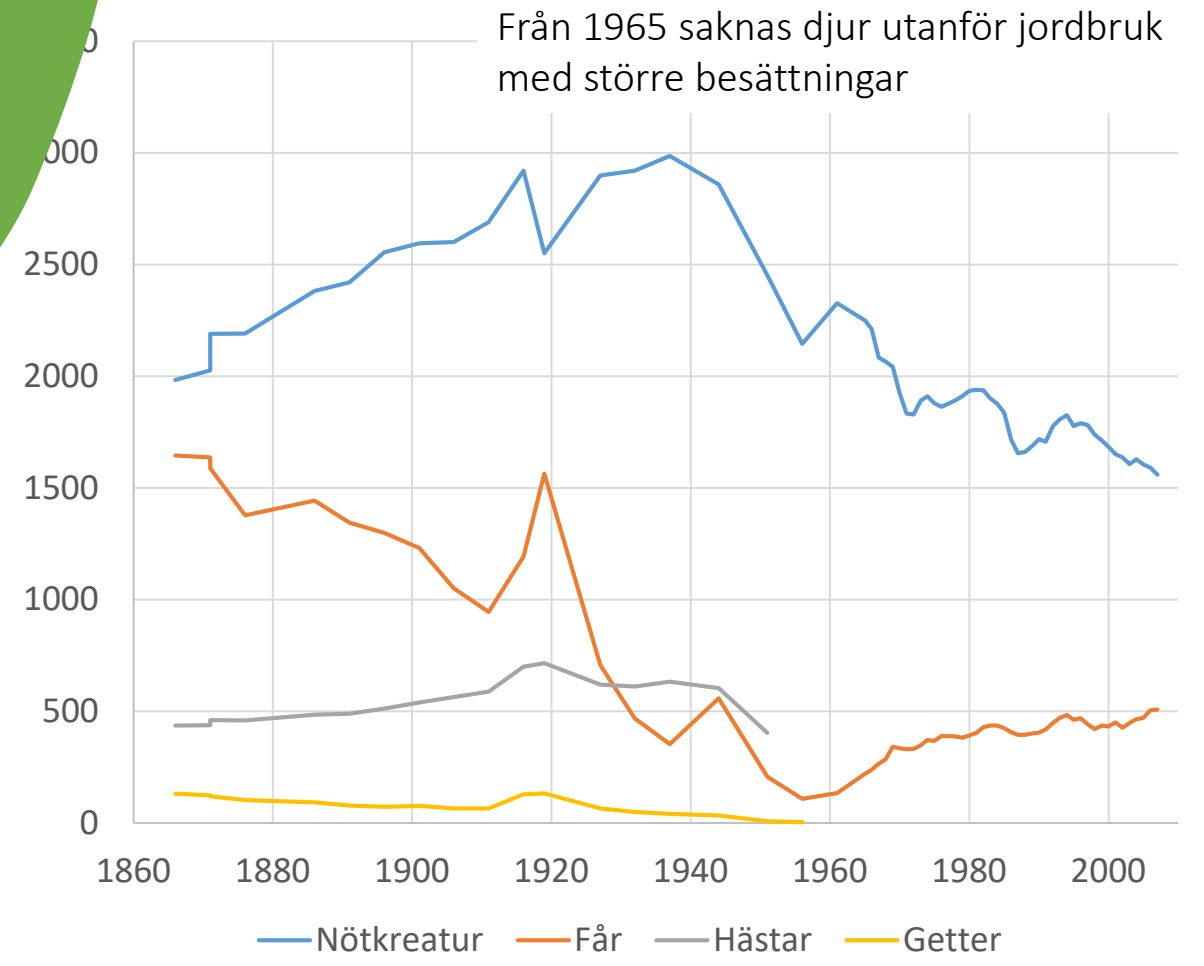

Fossilt kväve

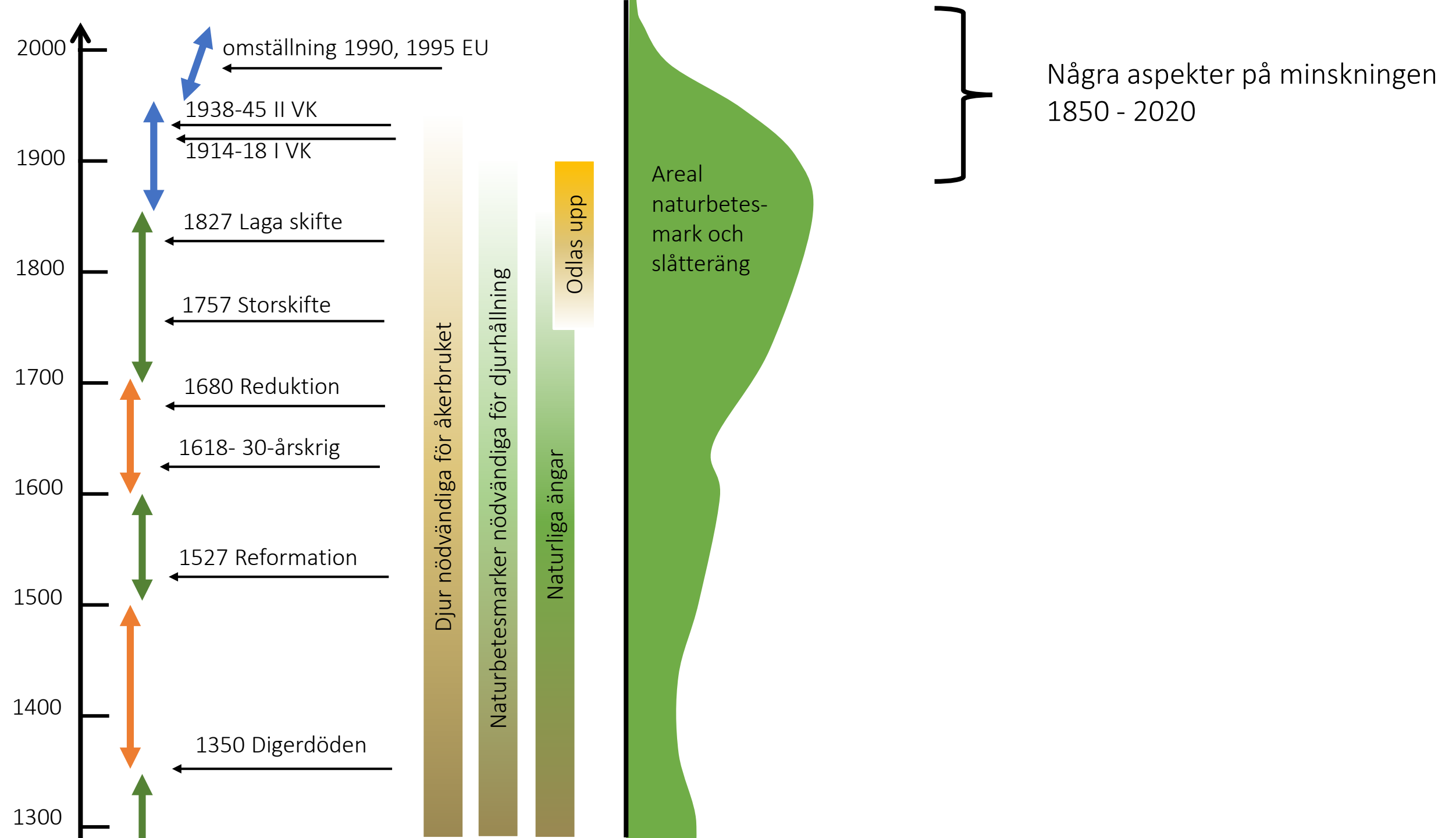

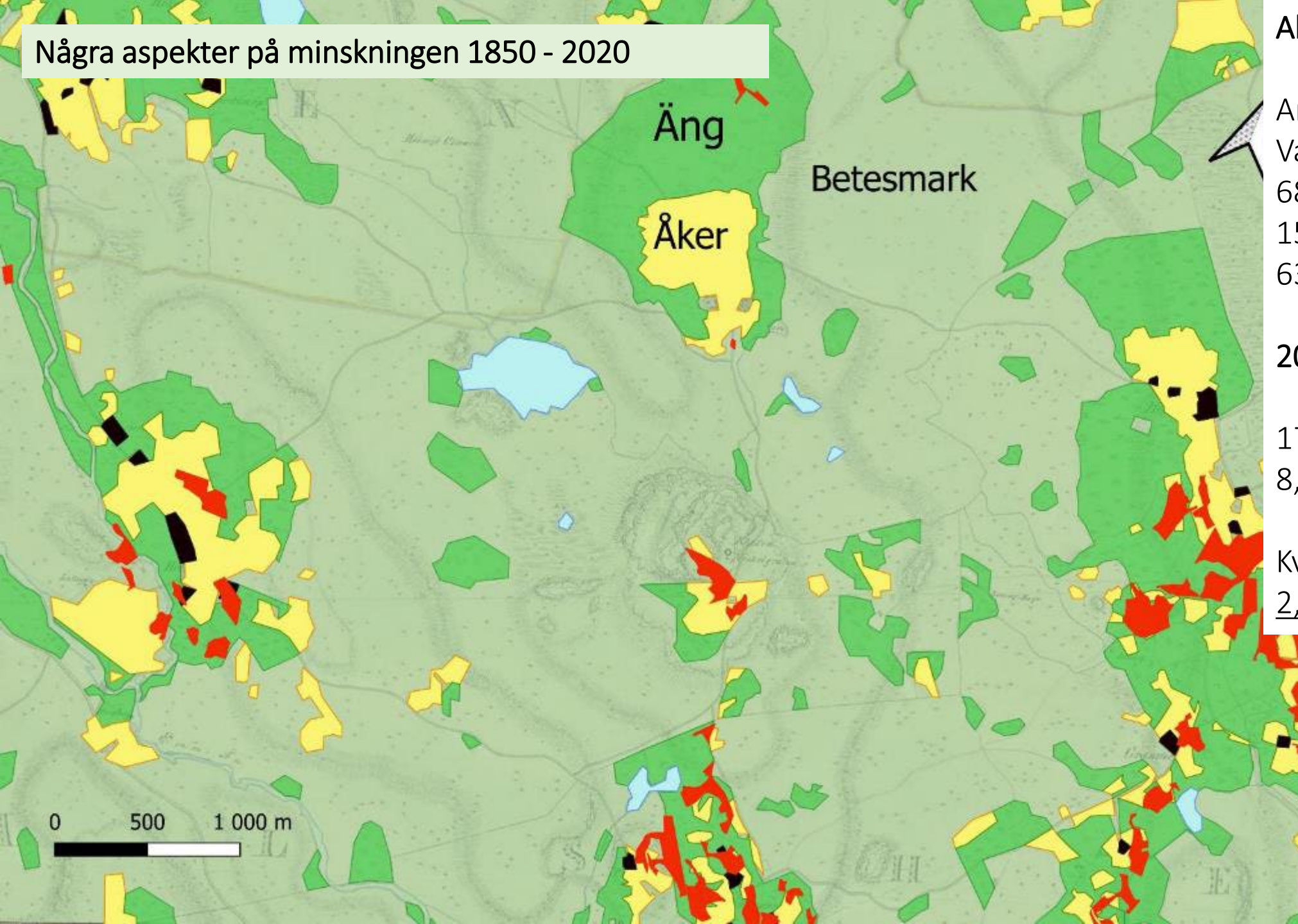
Det gröna fältet visar – i stora drag – hur arealen ängs- och betesmark har förändrats med tiden.
 Notera att djurantalet i Sverige var som högst under 1910-30-tale, trots att arealen naturbetesmark och naturlig äng hade minskat innan dess.

Några aspekter på minskningen 1850 - 2020

Alseda socken 1850

Area 8646 hektar

Varav:

680 ha åker (7 %)

1567 ha slåtteräng (18%)

6348 ha betesmark (73%)

2020 (TUVA) – röda ytor

172 hektar betesmark

8,8 hektar slåtteräng

Kvar är

2,3 % av gräsmark 1850

Vad har ändrats 1850 – 2020?

- Arealen gräsmark har minskat med 97,7 %
- Utmarksbeten är nästan borta
- Slätterängar är nästan borta

Kvarvarande hävdade marker är till stor del inägomark.

Betesmarker med historia av slätter, åker, betesbackar utgör > 40 %

Betesmark

Alseda socken 1850

Area 8646 hektar

Varav:

680 ha åker (7 %)

1567 ha slätteräng (18%)

6348 ha betesmark (73%)

2020 (TUVA)

172 hektar betesmark

8,8 hektar slätteräng

Kvar är

2,3 % av gräsmark 1850

0 500 1 000 m

Förlust av värden knutet till traditionell markanvändning och landskap.
Problem med bevarande av natur och kulturmiljövärden:

Förlust av areal

→ väldigt lite biotoper och populationer kvar

Förlust av variation

→ snävare spektrum av kulturpräglad natur

Förlust av konnektivitet

→ dålig möjlighet till (åter)kolonisation

Förlust av nyckelkomponenter i hävden

→ dåliga överlevnadsmöjligheter för arter i de frimärken som är kvar

